

ENQUETE

TABLEAUER FRA HJEMMEFRONTEN

Om delegitimeringen af den borgerlige familie omkring 1. verdenskrig

GERD VON BUCHWALD LÜTKEN

1. „Verlust der Mitte“ - de transcendentale værdiers kollaps

„Hjem“ er et diffust begreb med en lang række sociale, emotionelle og idehistoriske konnotationer. På antropologisk er hjem ofte blevet over- og omsat via fænomenologisk inspireret kulturanalytik, og der tales så om den særlige og håndgribelige måde, mennesker gør hjem på. Hvordan man „hjemmer den“ for nu at bruge Ida Wenzel Winthers sansebårne begreb (Winther 2006). Og man hjemmer den på utroligt mange forskellige måder. Men fælles for den moderne hjemmen – for nu at bruge Aakjærs ord fra dengang, man på det mest selvfølgelige havde et fælles begreb for dette at gøre hjem og høre til – er, at den udtrykker sig som en helt igennem fleksibel og transportabel størrelse, der endog provisorisk og postmoderne kan kolonisere små bobler i den offentlige sfære, fx når folk taler højt og ugeneret i telefon med deres kæreste, eller når veninderne fra mødregruppen ammer børn og diskuterer fædre og fødsler på trendy cafeer. Her opstår hjem og formløshed for en stund som et lille imaginært – eller rettere imaginært – intimt rum midt i et ellers stramt funktionaliseret offentligt rum. Det moderne hjem synes at kunne trives alle steder, fordi det måske ikke længere er bundet til en veldefineret social og ideologisk forståelsesramme. Hjem er tendentielt blevet opportunistisk og voluntaristisk – det kan installere sig, hvor som helst lejlighed byder sig, og kan da fyldes med subjektiv mening. Gud, konge, fædreland og deres stedfortrædende patriarkalske familieoverhoved udgør ikke længere legitimationsbasis og meningskonturerende baggrund for „hjemmet“, der i stedet er blevet oversvømmet af emotioner og selvrealisering.

I en idehistorisk kontekst er det interessant, hvornår og hvorfor denne opløsning af hjemmets tilknytning til de bærende værdier, som legitimerer den patriarkalske familie, finder sted. Det er en almindeligt antaget sandhed, at kernefamilien først forandrer sig grundlæggende med 1960'ernes ungdomsoprør, kvindernes

indtog på arbejdsmarkedet og p-pillens i medicinskabet. I virkeligheden kan man se hele substansen i dette opgør udfoldet langt tidligere. Nemlig i tiden omkring 1. verdenskrig, hvor familien bliver genstand for en kritisk kunstnerisk praksis, der frem for alt er æstetisk mere interessant – men også mere radikal (fordi den så ubetinget ved, hvad den går efter) end 1970'ernes kritik af den patriarkalske familie. I pæne borgerfamilier står der, om vi skal tro dadaisterne, surrealistene og en lang række moderne forfattere, en kamp på liv og død, der ikke lader skyttegravens angstfyldte klaustrofobi noget efter.

Samtidig med at familien angribes indefra, bærer opkomsten af den europæiske nationalisme og den stærke stat, der kulminerer i 30'ernes fuldt udfoldede fascisme, nazisme og kommunisme, ved til bålet. Der er her tale om en stat, der af sine undersåtter forlanger alt det som tidligere blev kultiveret i det familiære rum: Loyalitet, kærlighed, lidenskab, fritid og endog reproduktion organiseres efterhånden i statsligt regi. Den nye familie bliver bevægelsen, stammen, den historiske mission, racen, utopien, folkefællesskabet. Som den britiske historiker Ian Kershaw udtrykker det, så er denne stat monolitisk og må derfor „forlange alt“. Familien er i årene 1914-39 på en og samme tid under et ætsende angreb både indefra og udefra, den eroderes såvel emotionelt som socialt og politisk. 2. verdenskrig er på alle væsentlige områder en reprise af det kulturelle granatchok, Europa allerede her gennemlever.

For helt ned i den æstetiske praksis at vise radikaliteten i presset på familie og hjem har jeg samlet en lille palet af familiekaraktistikker fra tre absolut kanoniske forfattere fra perioden: Franz Kafka (1883-1924), Rainer Maria Rilke (1875-1926) og endelig filosofen Walter Benjamin (1892-1940). Angrebet på den patriarkalske familie har som bagvedliggende filosofisk præmis det endegyldige forlis af dens transcendentale fordobling, og efter at Nietzsche har aflivet Gud og Himmerige allerede i 1880'erne, gør verdenskrigen det derefter af med konge – ja, endog kejser – og fædreland og efterlader dermed den patriarkalske familie og dens konservative livssyn uden ideologisk legitimering. Tværtimod er gamle magtfulde mænd efter krigen decideret miskrediterede – noget, man også ser efter 2. verdenskrig, hvor de børn, der senere bliver kaldt 68-generationen, forlanger svar af disse fædre: „Hvor var du?“ spørger de på samme inkvisitoriske vis, som Vorherre efter syndefaldet forlanger, at Adam skal aflægge regnskab. „Hvad var din lille rolle i det store slagtehus?“ Især den tysksprogede litteratur fra Kafka til Böll er fuld af børn, der trækker persertæpperne væk under deres fædres fødder. Hjemmets evne til at levere ontologisk sikkerhed og moralsk prestige kan efter begge verdenskrige ligge på et meget lille sted.

Skal vi gå et skridt længere bagud end Nietzsche, må kuglerne i krigsførelsen mod familien siges at være støbt på en forbavsende lokalitet, nemlig i bieder-

meiertidens København, i Søren Kierkegaards studerekammer i 1840'erne. Men først fra omkring 1910 rammer forestillingerne om „hiin Enkelte“ og at „Subjektiviteten er Sandheden“ ned i et mere omfattende tab af mening og samlende midte, der blandt mange intellektuelle får den borgerlige familie til at ligne en forlorn kulisser og selve symbolet på det uegentlige liv.

2. Kafka: „En uendelig higen mod selvstændighed“

Den 1. oktober 1916 skriver Franz Kafka i sin dagbog:

Jeg der på de fleste områder var uselvstændig, har en uendelig higen imod selvstændighed, uafhængighed, ubegrænset frihed, hellere tage skyklapper på og gå min egen vej ud i det yderste, end at det hjemlige gedemarked kører rundt omkring mig og forstyrrer mit blik ... Al forbindelse som jeg ikke selv skaffer mig eller tilkæmper mig – det være sig endog under modstand fra dele af mit jeg – er værdiløs, hindrer mig i at gå, jeg hader den eller er nær ved det ... Men nu stammer jeg fra mine forældre, er bundet til dem og mine søstre med blodets bånd; i dagliglivet, og som følge af den nødvendige fastlåsthed i min særlige hensigter føler jeg det ikke, men jeg agter det i grunden mere end jeg ved af. Det ene øjeblik forfølger jeg også det med mit had, synet af ægtesengen derhjemme, de brugte lagener, de omhyggeligt fremlagte natskjorter kan give mig opkastfølelser, kan få det til at vende sig i mig. ... det klæber i det mindste til mine fødder der vil løbe, men bliver stikkende i denne første formløse grød. Sådant er det ene øjeblik. Det næste øjeblik ved jeg også med mig selv, at det jo dog er mine forældre, nødvendige og bestandig styrkende bestanddele af mit eget væsen, de hører ikke blot som hindring, men også som væsen sammen med mig.

Den 25. oktober 1920, altså fire år senere, sidder Kafka stadig fast i det familiære sumpland: „Far og mor spillede kort: jeg sad alene ved siden af, fuldkommen fremmed.“ Hans far, som ikke forstår, men måske fornemmer denne afstand, forlanger herefter, at han skal spille med, hvad han da også gør en af de følgende aftener, hvor han fører pointregnskab for sin mor. Fire dage efter gør han i dagbogen et noget større regnskab op: „... der kom ingen nærmere kontakt ud af det, og om end der måske var en antydning, så blev den begravet under træthed, kedsomhed og den forspildte tid. Sådant ville det altid have været. Dette grænseland mellem ensomhed og fællesskab har jeg yderst sjældent forladt, jeg har endda boet mere i det end i selve ensomheden. Hvilket skønt og levende land var i sammenligning hermed ikke Robinsons ø.“

Familien er både i Kafkas litterære værk og i hans dagbøger en meget tvetydig størrelse: så overmægtig og stærk, at han gennem stort set hele sit liv har sin faste plads her – ved spisebordet, kortbordet om aftenen eller i værelset ved siden

af, og dog så fjern, at han, mens familien intetanende sover få meter væk, skriver sine fortællinger, der ikke sjældent formulerer et fuldstændig sønderlemmende og desillusioneret opgør med den ide om familie og hjem, som han nøgternt gennemskuer, men ikke desto mindre sidder uhjælpeligt fast i.

Allerede i 1912 har han skrevet novellen „Dommen“, en af hans mest anerkendte, der handler om en søn, hvis gamle senile far, der ved første blik ser ud som en tandløs stakkel, forbander ham og til sidst udtaler dommen over ham: „Jeg dømmes dig nu til døden ved drukning.“ Hvorefter sønnen styrter ud af stuen, ned ad trappen, over gaden med direkte kurs mod floden. På broen griber han om gelænderet som „en sulten griber efter føde“, og idet han lader sig falde, råber han: „Kære far og mor, jeg har jo altid elsket jer.“

Kampen om det fysiske og moralske overtag er ikke mindre skræmmende i „Forvandlingen“ fra 1913, hvor den handelsrejsende, men hjemmeboende Gregor Samsa finder sig selv forvandlet til en kæmpe stor bille. I tillid til sin families kærlighed og forståelse af, at dyret virkelig er ham, deres søn og bror, vover han sig ud af værelset og ind i stuen til de andre, hvor han med hele sin menneskelige fornuft og intakte stemme forsøger at forklare sig. Mens søsteren blot hviner op og stivner i rædsel, og moderen bliver rådvild, er det igen den magtfulde far, der tager affære og med forskellige redskaber som improviserede våben får udyret drevet tilbage til kammeret, hvilket sker, hver gang han forsøger at forlade sit værelse for at få mad eller kontakt. Ikke mindst må Gregor fordrives og usynliggøres, fordi tre logerende hos familien truer med at sige deres værelser op, hvis dyret skal bo under samme tag som dem. Til sidst dør Gregor af sine sår på værelset:

På sin familie tænkte han med rørelse og kærlighed. Hans beslutning om, at han måtte forsvinde, var om muligt endnu mere uomstødelig end hans søsters. I denne tilstand af tom og fredelig grublen forblev han, til tårnuret slog den tredje morgentime. Han oplevede endnu begyndelsen til, at det blev lyst alle vegne uden for vinduet. Så sank hans hoved uden hans vilje helt ned, og ud af næseborene strømmede hans sidste ånde svagt.

Da husholdersken kommer om morgenen, benævner hun det unævnelige, Gregors død, som man nok har befattet sig særdeles aktivt med, men ikke kan tale om: „Vil De bare se, det er kreperet; dér ligger det, total kreperet!“ Herefter går familien Samsas liv videre – om end i en ny lejlighed.

Ikke bare familien, men også Prag holder på Kafka. Barndomsbyen, som han sammenligner med en uskyldigt udseende gammel kone. Indtil han må konstatere, at heller ikke denne mor så let giver slip på ham: „Denne morlil har tænder!“ Man må altså kæmpe en kamp på liv og død for at slippe ud af familien og dens lumskede fordoblinger i sprog, kultur og fædreland.

Nu lever Kafka for en simpel empirisk betragtning slet ikke et liv indespærret i familien. Han bliver uddannet jurist som 23-årig, og fra 1908 og helt frem til 1922 er han ansat på en forsikringsanstalt, men det er ikke de lange arbejdsdage her, der plager ham. Det er fint nok at skrive om natten og i ferierne, men familien æder sig ind på det, der ikke kan og skal forhandles om: hans integritet. Arbejdet derimod hviler – så energislugende det end måtte være – på en kontrakt mellem frie mennesker. Det vil have hans arbejdskraft, ikke hans sjæl. Med familien derimod er det lige modsat – her kan han drive den af og lade sig varte op, når blot han spiller kort med sin mor, promenerer med sine søstre og i det hele taget lader sig indskrive i familiens symbiotiske tryllekreds. En af disse dage, en 21. august 1913, hvor han om formiddagen har fordybet sig i Kierkegaard og forsøgt at læse sig mod til, så han kan bryde med sin forlovede Felice Bauer, konkluderer han: „For familieliv har jeg slet ikke sans, bortset – i bedste fald – fra iagttagersens. Interesse for slægtninge har jeg ikke, og besøg betragter jeg rent ud sagt som en onskabsfuldhed rettet imod mig.“

Kafka har læst Kierkegaard i flere perioder af sit liv, ja, han bruger ham ligefrem som opbyggelseslitteratur i den periode, hvor han tager tilløb til at hæve forlovelsen. Kierkegaard bliver, hvad han kalder „en medvider“ og „en ven“: Han klarede at bryde med sin Regine og hellige sig sit forfatterskab, og Kafka ønsker sig netop mod og kraft til endelig at løsrive sig fra alle familiære bånd og blot skrive. Mod slutningen af sit liv, hvor han er dødeligt syg af tuberkulose griber han igen til Kierkegaard, og dagens dagbogsnotat fra den 18. december 1922 lyder lakonisk: „Hele tiden sengeliggende. I går Enten-Eller.“ På dette tidspunkt befinder han sig på et sanatorium, fjernt fra familien. Fortrydelse er der ingen af, selvom familien først løsnede grebet om ham, da det var alt for sent.

3. Rilke: „Min mor hun kender mig slet ikke“

Omtrent samtidig med at Kafka skriver optegnelserne om sit klaustrofobiske familieliv, skriver landsmanden Rainer Maria Rilke, der i modsætning til Kafka har levet et omkringflakkende liv som storbykosmopolit, et digt (fra *Sene digte* (Rilke 1958)), som hedder „Min mor“, hvor titlen tilsyneladende slår en kendt og elsket streng an. En tone, som vi her til lands ikke mindst kender fra Grundtvig og H.C. Andersen, hvor moderens stemme lover mening, tryghed og sammenhæng. Hvor hun heler verden og knytter den lille sfære sammen med den store gennem vuggesangen på det nationale sprog. Men nej, allerede i første strofe går Rilke direkte efter struben på denne hjemmets sakrosante vogterske:

Å, nej, min mor, hun bryder mig kun ned.
Dér har jeg nu lagt sten på sten til mig,

Stod som et lille hus, hvorom den store dag fandt vej,
Alene på mit sted.
Nu kommer mor, hun bryder mig kun ned.

Næste strofe fortsætter i samme spor, men gør samtidig fataliteten tydeligere – det er individualiteten og grænsedragningen, som denne mor ikke respekterer, ja, slet ikke ser:

Nedbryder mig, idet hun kommer, ser.
Ser ikke at jeg bygger stadig mer.
Det var igennem væggen at hun skred.
Å nej, min mor hun river mig kun ned.

Som en Cæsar, der med nonchalant suverænitæt netop kommer, ser og sejrer, fører hun krig mod sit barns mulighed for at individuere sig, overtage sig selv, træde i eksistens. Hun invaderer det, hun med selvfølgelighed betragter som sit, mens alle andre kender og anerkender et menneske i egen ret: „Hver fremmed hund véd: hvem det er, ham dér./Min mor alene kender mig slet ikke/min mere voksne pande, mund og blikke.“

Et andet af Rilkes meget kendte digte forflytter den snævre familiesammenhæng til et større format, hvor det nu frigjorte individ er konfronteret med den knusende fornemmelse af at være kastet tilbage på sig selv. Dette er på sin vis konsekvensen af opgøret med mater familiae, og nu er der ikke længere nogen kære eller ukære mor. Borte fra fællesskabets snærende normativitet er individet placeret i en ultimativt udsat position under en tom himmel:

Udsat på hjertets bjerge. Se dog hvor lille, se:
ordenes sidste landsby, og højere, men
stadig hvor lille, endnu en allersidste
følelsens gård. Kan du erkende den?
Udsat på hjertets bjerge. Stengrund
under min hånd. Her blomstrer vel noget
tøvende op, på det stumme fjeldstyrt blomstrer
en uvidende urt syngende frem.
Ak, men den vidende? Den, som begyndte at vide
og tier nu, udsat på hjertets bjerge.
Dér går vel med sluttet bevidsthed
mange omkring, mangent et sikret bjergdyr
vandrer og hviler. Og store sikrede fugle
kredser om tindernes rene vægning. – Men her
værgeløs, udsat på hjertets bjerge ...

Digtet er skrevet i Schweiz den 20. september 1914. I det nordfranske lavland omkring 1000 kilometer derfra er 1. verdenskrig netop begyndt, og næsten ubegri-

belige trængsler venter det europæiske menneske. Da krigen godt fire år senere er til ende, er den grundfølelse, som Rilke her beskriver, blevet almen. Nu behøver man ikke avancerede modernistiske forfattere som Rilke eller Kafka til at fortælle en, at menneskets eksistens ikke er sikret, og at skridtet ud af familien, at opgøret med Gud, konge og fædreland er et skridt ud i den blå luft. Nu kan også det almindelige menneske give udtryk for, at Gud har forladt det, og dets tro på et transcendentalt værdisystem kan ligge på et ret lille sted. Det viser de mange sekulære bevægelser efter verdenskrigen, hvor socialisme, pacifisme, kvindebevægelse og almindelig løsslupenhed blomstrer op. Mange mennesker ved nu, hvordan det er at stå over for „findernes rene vægning“ og finde sig selv alene på det stumme fjeldstyrt.

I digtet synes Rilke at mene, at det, der gør mennesket så udsat, præcis er dets evne til refleksion. Den stumme urt kan endnu blomstre syngende frem, og de „store sikrede fugle“ kredser hjemmevant om de tinder, der synes at afvise den, der søger at forstå. For ham derimod findes der intet hjem, han befinder sig på afgrundens rand. Og hvilken afgrund? Sine egne følelsers afgrund, sit jugs afgrund, hjertets bjerges afgrund. Over for „det sublime“, som dette sceneri udtrykker, er man kastet ud af det illusoriske hjem, som refleksion og fornuft ellers syntes at tilsikre det moderne menneske. Her slår hverken følelser eller rationalitet til, det eneste, man mærker, er, at man er forsvindende lille og ubetydelig og når som helst kan knuses under naturkræfterne. Det ureflekterede dyr og den lille primitive urt er derimod sikre, simpelthen fordi de ikke stiller sig i relation til omgivelserne, men færdes ureflekteret, dvs. naturligt, i dem. Og dette bliver da så det moderne menneskes nostalgiske længsel, sådan som vi allerede ser det hos Kierkegaard: Mens han reflekterer sig baglæns ud af socialitet og forpligtelser og virkelig til sidst i skræmmende grad træder i karakter som „hiin Einzelte“, drømmer han sideløbende en drøm om at blive som liljen på marken og himlens fugle, der blot i jubel lever med deres vilkår. Urten og fuglen hos Rilke lyder i digtet fra de store bjerge – givetvis helt bevidst – som et ekko.

4. Benjamin: „Min barndoms Potsdam i så blå en luft ...“

I modsætning til Kafka og Rilke mindes et andet barn af borgerskabet sin privilegerede barndom og sin familie gennem en kompliceret rekonstruktion af verden af i går. På proustsk maner forsøger filosofen og litteraten Walter Benjamin i 1930'erne igennem de små prosastykker, der senere bliver til bogen *Barndom* i Berlin omkring år 1900, at finde de skjulte spor og korrespondancer, der forbinder dagens verden i det rodløse eksil med en barndom i højborgerlig tryghed og soliditet. Bedstemoderens store og herskabelige lejlighed er således meget mere

end en veldefineret lokalitet, nemlig selve garanten for ontologisk sikkerhed. Her bliver endog døden vist vintervejen.

Med hvilke ord skal man beskrive den næsten umindelige følelse af borgerlig sikkerhed, der udgik fra denne lejlighed? ... Her dominerede en form for møbler, der på grund af deres egensindige forening af mange århundreders ornamenter var mættet med sig selv og deres varighed. Der var ingen plads til elendigheden i disse rum, hvor der end ikke var plads til døden.

Og når barnet med sin mor og far efter en juleaften i dette hus og med favnen fuld af gaver er på vej ud til drosken, „så hvilede byen i den grad i sig selv som en sæk, der var tung af mig og min lykke“.

Hvad filosofen Friedrich Nietzsche (1844-1900) har sagt om den evige genkomst og historiens cykliske forløb har barnet imidlertid selv midt i trygheden erfaret: Fremtiden har bidt sit tydelige mærke i barndommen, der i små glimt bærer varsler om kommende fortabelser, kommende katastrofer. Barndommen er for Benjamin et mytisk sted, hvor guder, spøgelse og ikke mindst historiens engel færdes hjemmefant. Fortabelse og adskillelse øves blandt andet på den drejende karrusel, hvor barnet hersker over de festligt lakerede dyr:

Brættet med de tjenstvillige dyr drejer rundt lidt over jorden. Det har lige netop den højde som man i drømmen mener er bedst, når man skal flyve. Musikken sætter ind, og i ryk ruller barnet bort fra sin mor. ... Barnets dyr er det hengivent: som en stum Arion suser barnet af sted på sin stumme fisk, en tyre-Zeus af træ bortfører det som Europa den lydefri. Alle tings evige genkomst er for længst blevet børnelærdom, og livet er magtens urgamle rus med det drønende orkestrion i midten som kronjuvel. Spiller orkestrionet langsommere, begynder rummet at hakke i det, og træerne begynder at blive eftertænksomme. Karrusellen bliver usikker grund. Og moderen dukker op, den dybt nedrammede pæl dukker op, som det landende barn vikler sine blikkes tovværk omkring.

Fremtiden og tilværelsens besynderlige fluktuationer kan også øves, når barnet står ved skuffen med de mange bundter af sammenrullede sokker og borer hænderne ind i tomrum, som på mystisk vis kan dukke op og forsvinde, foldes ud og igen foldes ind i sig selv, eller når det går på jagt i forældrenes store halvmørke lejlighed efter gemte påskeæg, der synes groet frem i mærkelige små huller rundt omkring. Undervejs gemmer barnet sig selv: „Barnet der står bag portieren bliver selv til noget vajende og hvidt, til et spøgelse“ ... „Og bag en dør er barnet selv dør, det er blevet et med den som en tung maske og vil som en trolddomspræst forhekse alle, der intetanende træder ind.“ ... „Den magiske erfaring blev til videnskab. Som dens ingeniør uddrev jeg dæmonerne fra forældrenes dystre lejlighed og ledte efter påskeæg.“

Om Benjamins projekt i både Barndom i Berlin og i meget videre forstand skriver Henning Goldbæk i efterordet til bogen:

Benjamin kobler sin oplevelse af fremmedhed og konstellation sammen med et radikalt anderledes begreb om historie end det, der typisk findes i hans samtid. For ham har kritikken ikke mulighed for at ændre omstændigheder eller bevidsthed, tværtimod bygger hans konstellationer på den forudsætning, at historie ikke længere er tilforladelig, fortiden er allerede nutiden, fremskridtet er en illusion, og erindringen om en tabt barndom må opgives, for den har aldrig eksisteret. For den Benjamin, der skriver Barndom i Berlin, er det ikke erindring, der er central, da den ville forudsætte en autentisk fortid, men den er netop afsløret som gentagelse, væren er ikke-væren.

Således undgås også den sødladne nostalgi i erindringen om denne „borgerlige sikkerhed“, som hans barndom var indlejret i, sikkerheden er nemlig allerede i barndommen illusorisk, hvad ethvert barn med sin sans for det animistiske har en dybtliggende viden om. Benjamins greb er på radikaliseret fænomenologisk vis at ophæve det skarpe rationelle skel mellem subjekt og objekt – fx i den mimi-cry, altså jægerens identifikation med byttet, han udøver, når han er på jagt efter påskeæg, gemmer sig og selv bliver en jaget, der kan fare frem fra bag gardinet med et højt skrig. Eller beskrivelsen af, hvordan „børn er farvernes bytte overalt, hvor de færdes“, hvordan Berlin hviler som den sæk, han bærer sine julegaver hjem i, osv. Verden er mytisk og magisk og barnet mest på godt, men dog også en god portion ondt, udleveret til en verden, som i hvert fald den voksne slet ikke har gennemskuet hverken den dæmoniske eller den messianske karakter af.

Særlig tydelig bliver denne glidning fra barndom til (æstetiseret) messiansk mytologi i beskrivelsen af de tilbagevendende sommerfuglejagter ved sommerhuset på Brauhausberg i Potsdam:

Men navnet har mistet enhver tyngde, det har intet mere at gøre med et bryghus og er højst et blånende bjerg, der rejste sig om sommeren for at huse mig og mine forældre. Og derfor ligger min barndoms Potsdam i så blå en luft, som var dens sørgekåber og admiraler, dagpåfugleøjne og auroraer spredt ud over en af de skinnende emaljer fra Limoges, hvor Jerusalems tinder og mure træder frem på en mørkeblå baggrund.

Walter Benjamin fører ikke en hårdnakket kamp for at forlade sit hjem. Det gør andre med stor ildhu for ham. Han er af velhavende jødisk familie, og allerede i 1932, få måneder før nazisternes magtovertagelse, står det klart for ham, at han snart „for en længere periode eller for altid – måtte tage afsked med den by, hvor jeg er født“, som han skriver i forordet til de små erindringsbilleder. Under sit eksil er han flere gange mellem 1934 og 1938 i Danmark, hvor han besøger

Brecht i Svendborg og selv – forgæves – prøver at få opholdstilladelse. Det lykkes ikke, og hans blivende sted bliver efterhånden Paris, hvor han allerede mange år forinden havde påbegyndt sit store Passageværk. I 1940, hvor jorden brænder under ham i Frankrig, forsøger han at komme til USA, hvortil en stor del af frankfurterskolens ledende skikkelser tidligere var flygtet. Han har endog et fuldt gyldigt indrejsevisum. Da hans gruppe imidlertid bliver arresteret under den illegale passage af den fransk-spanske grænse, begår han selvmord. Næste morgen får gruppen lov at rejse videre.

5. Kierkegaard: „På 70.000 favne vand“

Mennesket i det moderne synes at have individualiseret og frigjort sig fra naturforholdene og symbioserne i familien blot for at blive konfronteret med sin refleksions utilstrækkelighed. Det ser ud, som om vejen ud af familien ikke er en rejse til en ny og selvvalgt sikkerhed, men en færd ud på åbent hav. Sådant karakteriserer Kierkegaard da også med vanlig nådesløs konsekvens den reflekterede religiøsitet, hvor end ikke Vorherre længere udgør en tryk base og en mulighed for at blive som barn på ny. Kun i den naive religiøsitet, som Kierkegaard ikke har meget tilovers for, er det en mulighed, som Grundtvig og hans disciple udi „den glade kristendom“ kan benytte sig af. For den reflekteret religiøse er det derimod et spring ud på 70.000 favne vand, for Gud er det, der byder vores ringe og begrænsede fatteevne trods, han er „det absurde“, det, vi ikke kan forstå og identificere os med, og når gudsforholdet stiller sig på spidsen, fordrer det ligefrem „suspensionen af det etiske“. Heller ikke Vorherre synes meget forelsket i den jordiske familie og kan når som helst – som i Abrahams tilfælde – forlange, at en far med den skarpslebne kniv godt skjult under tøjet, skal drage til Morija Bjerg med sin elskede førstefødte og dér ofre ham til Guds ære. Da Gud omsider ombestemmer sig og sender en vædder, han kan ofre i stedet, har Abraham mistet sin forstand og bliver aldrig den samme igen. Det gør det moderne menneske heller ikke. Dets rejse ud af både de transcendentale og de konkrete familieforhold synes at være en one way ticket.

Nu lever familien imidlertid i bedste velgående, men pointen kunne måske – som fx debattøren Rune Lykkeberg har formuleret det – være, at familien trives, netop fordi den har opgivet sin organiske indre sammenhæng, hvor familien var mere end individerne. Alt det måske som Kafka opfattede som den „formløse grød“ der klæbede til hans fødder – nemlig det amorft sammenhængende, hvor individerne gik op i helheden. I den moderne sekulariserede familie er det omvendt – familien har stillet sig til rådighed som en arena for udfoldelse af individualitet. Den er blevet en fleksibel og forandringsfæhig struktur. Et kalejdoskop,

der gerne lader sig ryste, og som genfinder og genopfinder sig selv i stadig nye konstellationer. Et forandringsparat og effektivt intimsfærefirma, der ikke har meget med Gud, konge og fædreland at skaffe.

Litteratur

Benjamin, Walter

1992 Barndom i Berlin omkring år 1900. København: Rævens Sorte Bibliotek.

Fibiger, Johannes & Gerd Lütken

2002 Udsat – en bog om eksistentialisme. København: Gads Forlag.

Kafka, Franz

1984 Dommen og andre fortællinger. København: Gyldendal

1990 Mit liv er en tøven før fødslen. Dagbøger i udvalg. København: Hans Reitzels Forlag.

Kierkegaard, Søren Aabye

1982 Enten-Eller, København: Gyldendal.

Rilke, Rainer Maria

1958 Sene digte. Oversat af Thorkild Bjørnvig. København: Gyldendal.

1998 Udsat på hjertets bjerge. Digte udvalgt og oversat af Thorkild Bjørnvig. København: Samlerens Bogklub.

Winther, Ida Wenzel

2006 Hjemlighed. Kulturfænomenologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.

